

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

ЖИХАРЕВА НАТАЛІЯ АНАТОЛІВНА

УДК 81'367 : 81-112 + 81'324 (043)

**СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ
СУБ'ЄКТНО-ПРЕДИКАТНИХ ВІДНОШЕНЬ
У СТРУКТУРІ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ
(на матеріалі англійської та української мов)**

10.02.15 – загальне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі мовознавства та російської мови Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
Корольова Алла Валер'янівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
завідувач кафедри теоретичної і прикладної
лінгвістики та новогрецької філології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Бацевич Флорій Сергійович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри загального мовознавства

кандидат філологічних наук, професор
Гладуш Надія Федорівна,
Українсько-американський гуманітарний інститут
“Вісконсінський міжнародний університет (США)
в Україні”, перший проректор

Захист відбудеться “ 9 ” 11 2011 р. о 11.00_ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.15 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “ 7 ” 10 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. С. Толчєєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню семантико-прагматичних характеристик суб'єктно-предикатних відношень у структурі мовленнєвих актів в англійській та українській мовах. У роботі визначено ізоморфізм співвідношень “суб'єкт – предикат”, “тема – рема” і “прямий мовленнєвий акт – непрямий мовленнєвий акт” на основі кількісно-якісного зіставлення комунікативної та формально-синтаксичної перспективи висловлення, його структурно-семантичних і прагматичних властивостей в англійській та українській мовах протягом ХІХ–ХХ століть; встановлено взаємозалежність між довжиною висловлення і його приналежністю до конкретного типу мовленнєвого акту.

Сучасна комунікативна лінгвістика характеризується тенденцією до аналізу процесів накопичення, обробки й використання вербальної інформації для оптимізації комунікації (Ф. Бацевич, В. Дементьев, Г. Почепцов, І. Сусов, М. Kissine, D. Sperber, D. Wilson). Останнім часом увагу науковців зосереджено на вивченні гносеологічних передумов мовленнєвого акту комунікації (Т. Кочеткова); конструктивних і семантичних особливостей прямих і непрямих мовленнєвих актів з однаковою комунікативною функцією (Л. Безугла, О. Волкова, А. Чернова); функцій непрямих висловлень певного комунікативно-прагматичного типу (Н. Гладуш, Н. Гуцал, Н. Лихошерст, С. Rinnert); типів непрямих мовленнєвих актів (О. Герасимова, Т. Шелінгер); еволюційних процесів у прагматиці (Л. Михайлова, І. Шевченко); когнітивної моделі потенційних непрямих мовленнєвих актів (Л. Семененко).

У процесі створення загальної теорії інформаційних процесів, які відбуваються під час здійснення акту комунікації (І. Долиніна, В. Інґве, В. Красних, С. Тер-Авакян, Т. Givon, G. Miller), дослідницький вектор було спрямовано на аналіз кількісно-якісної характеристики суб'єктно-предикатної структури мовленнєвих актів, результати якого сприяли встановленню важливих закономірностей у функціях предикативних центрів прямих мовленнєвих актів російської (В. Луцкай, В. Мігірін), англійської (Н. Шенгелая) та німецької (Л. Іноземцев) мов. Проте перевірити ці загальні тенденції на матеріалі хоча б двох мов у паралельному зіставленні науковцям до цього часу ще не вдалося, що й зумовлює актуальність реферованої праці.

Актуальність дисертаційної роботи визначається загальним спрямуванням сучасного теоретичного мовознавства до комплексного аналізу процесів інтерпретації мовних явищ різних рівнів, насамперед синтаксичного, який останнім часом привертає все більшу увагу представників прагмасемантичного напрямку, ключовим поняттям якого залишається “мовленнєвий акт”, передусім особливості організації його суб'єктно-предикатної структури. З огляду на таку постановку проблеми, стає необхідним вивчення суб'єктно-предикатних відношень у структурі прямих і непрямих мовленнєвих актів у мовах номінативної будови, а також встановлення закономірностей і відмінностей у встановленні цих відношень крізь призму і семантики, і прагматики в англійській та українській мовах ХІХ–ХХ століть.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Горлівського

державного педагогічного інституту іноземних мов у рамках наукової теми “Функціонування і типологія мовних одиниць у структурно-семантичному, прагматичному та когнітивному аспектах у різноструктурних мовах” (протокол № 5 від 29 січня 2003 р. засідання вченої ради Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов). Тему дисертації затверджено вченою радою Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов, протокол № 3 від 17 жовтня 2001 р., перезатверджено – протокол № 8 від 23 лютого 2011 р.

Метою дисертаційної роботи є встановлення закономірностей в організації системи суб’єктно-предикатних відношень у структурі прямих і непрямих мовленнєвих актів шляхом зіставлення їхніх семантичних і прагматичних параметрів в англійській та українській мовах упродовж ХІХ–ХХ століть.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- визначити теоретико-методологічні засади вивчення семантичних і прагматичних характеристик суб’єктно-предикатних відношень у структурі мовленнєвих актів;

- розробити методику семантико-прагматичної інтерпретації суб’єктно-предикатної структури мовленнєвих актів в англійській та українській мовах;

- охарактеризувати семантичну параметризацію суб’єктно-предикатної структури мовленнєвих актів англійської та української мов у різних функціональних стилях ХІХ і ХХ століть;

- проаналізувати кваліметрію тема-рема-тичних відношень у структурі зіставлюваних мовленнєвих актів;

- здійснити прагматичну інтерпретацію кваліметрії суб’єктно-предикатної структури мовленнєвих актів в англійській та українській мовах;

- виявити загальні тенденції до встановлення суб’єктно-предикатних відношень у структурі мовленнєвих актів в англійській та українській мовах.

Об’єкт дослідження становлять прості двоскладні розповідні речення, що реалізують пропозиційну структуру прямого і непрямого висловлення в англійській та українській мовах ХІХ–ХХ століть.

Предметом аналізу є семантичні та прагматичні характеристики суб’єктно-предикатних відношень у структурі прямих і непрямих мовленнєвих актів у зіставлюваних мовах протягом вказаного періоду.

Фактичним матеріалом дисертації є 24000 простих двоскладних речень англійської та української мов, що реалізують різні типи мовленнєвих актів у текстах ХІХ–ХХ століть. Кожне століття представлене 60 суцільними вибірками по 100 одиниць з текстів різної функціонально-стилістичної спрямованості.

Методи дослідження. Зіставно-типологічний метод дозволив виявити закономірності творення мовленнєвих актів в англійській та українській мовах; метод екстраполяції застосовано для обґрунтування ізоморфізму співвідношень “суб’єкт – предикат”, “тема – рема” та “прямий мовленнєвий акт – непрямий мовленнєвий акт”; метод польового структурування – для цілісного представлення характеру зміни довжини висловлень у системі “прямий мовленнєвий акт – непрямий мовленнєвий акт”; методика лінгвокваліметричного аналізу та

симптоматичної статистики (статистики процентних відношень, виміру середньої довжини речення та його складів у кількості словоформ) дала змогу встановити характер перерозподілу інформації на рівні складів простого речення та у мовленнєвих актах; методика комунікативно-функціонального (тема-рематичного) аналізу – виявити кваліметричні характеристики у функціональній перспективі висловлення та встановити лексичні одиниці, які у процесі перерозподілу інформації тяжіють до імпліцитності у складі теми; методика контекстуально-пресупозиційного аналізу – вивести пресупоновані прямі мовленнєві акти з імплікатури непрямих висловлень, методика компонентного та трансформаційного аналізу – ідентифікувати семантичні типи предикатів експліцитних перформативних формул непрямих мовленнєвих актів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у роботі *вперше* виявлено загальні тенденції ізоморфізму співвідношень “суб’єкт – предикат”, “тема – рема” та “прямий мовленнєвий акт – непрямий мовленнєвий акт” як семантико-прагматичних універсалій мов номінативної будови. Визначено спільні семантичні параметри суб’єктно-предикатної структури мовленнєвих актів в англійській та українській мовах: компенсаторну залежність між обсягом інформації складів суб’єкта і предиката простого двоскладного розповідного речення, позиційне передування суб’єкта-теми предикату-реми, нерівномірний характер кількісно-якісного розподілу інформації між темою і ремою на користь останньої та імпліцитність суб’єкта-теми, вираженого у п’яти підгрупах одиниць ЛСГ “Людина”: 1) окремий індивід; 2) соціальні групи і структури; 3) частини тіла; 4) діяльність; 5) емоційно-психологічний стан. Встановлено зростання частотності використання непрямих мовленнєвих актів в усіх сферах спілкування носіїв обох мов; особливості їхнього творення (імплікатуру висловлення директивної й експресивної ілокутивної сили); однаковий розподіл довжини висловлень у межах ядерно-периферійної організації функціонально-семантичного поля інтенціональності (зростання довжини периферійного висловлення у мікрополі спонукання та зменшення – у мікрополі констатації); обернено-пропорційну залежність між довжиною непрямого висловлення та кількістю пресупонованих ним прямих мовленнєвих актів; відмінні тенденції обміну інформацією між системою і середовищем в англійській та українській мовах протягом ХІХ–ХХ століть: збільшення середніх розмірів предиката і реми в англійській мові та їхнє зменшення – в українській; інтенсифікацію частотності (вдвічі) непрямих висловлень в англійській мові, порівняно з українською.

Теоретичне значення дисертації пов’язане із поглибленням теоретичних концепцій зіставної прагмалінгвістики, з розробкою теоретико-методологічних засад вивчення прагмасемантичної типології мовленнєвих актів та польового моделювання прагматичних явищ, а також із визначенням іконічних властивостей синтаксичних одиниць загалом та інформаційної структури речення у мовах різних типів зокрема.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього застосування у викладанні навчальних дисциплін: “Загальне мовознавство”,

“Порівняльна типологія англійської та української мов”, “Теоретична граматики англійської мови ” (розділи “Речення”, “Теорія мовленнєвих актів”), “Сучасна українська літературна мова” та “Стилістика англійської (української) мови” (розділи “Стилістичний синтаксис”, “Функціональні стилі”), “Теорія і практика перекладу”. Опрацьований фактичний матеріал може стати у пригоді при розробці теоретичних курсів з прагматики спілкування (навчання іншомовної прагматичної компетенції), теорії та інтерпретації дискурсу, теорії мовленнєвого впливу, лінгвокультурології, а також на заняттях з практики англійської мови для навчання діалогічного мовлення.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації висвітлювалися в доповідях на дванадцяти міжнародних наукових конференціях: “Актуальні проблеми сучасної філології” (Белці (Молдова), 2001 р.), “Мова, освіта і культура у сучасному світі” (Київ, 2001 р.), “Проблеми загальної, германської, романської та слов’янської стилістики” (Горлівка, 2003 р., 2005 р.), “Традиції Харківської лінгвістичної школи у світлі актуальних проблем сучасної філології” (Харків, 2004 р.), “Проблеми зіставної семантики” (Київ, 2005 р.), “Актуальні проблеми функціональної лінгвістики” (Харків, 2005 р.), “Актуальні проблеми менталінгвістики” (Черкаси, 2003 р., 2005 р., 2007 р., 2009 р., 2011 р.).

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження викладено в дванадцяти статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (264 найменування, з яких 46 – іноземними мовами), списку джерел ілюстративного матеріалу (126 найменувань), додатків (36 таблиць та 3 графіки). Повний обсяг дисертації – 285 сторінок, основний зміст викладено на 188 сторінках, додатки займають 57 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено завдання, об’єкт, предмет, наукову новизну дисертації, методи дослідження, охарактеризовано фактичний матеріал, теоретичне й практичне значення здобутих результатів, указано форми апробації та структуру роботи.

У **першому розділі “Теоретико-методологічні засади вивчення суб’єктно-предикатних відношень у структурі мовленнєвих актів”** критично проаналізовано основні напрями кваліметричного синтаксису, визначено специфіку взаємовідношень між членами предикативної пари, розкрито суть ізоморфізму співвідношень “суб’єкт – предикат”, “тема – рема” та “прямий мовленнєвий акт – непрямий мовленнєвий акт”, розроблено методику семантико-прагматичної інтерпретації суб’єктно-предикатної структури мовленнєвих актів.

Лінгвометодологія початку 70-х років ХХ століття поповнилася новим терміном “кваліметрія”, введеним у науковий обіг на позначення кількісних

методів оцінки синтаксичних одиниць для прогнозування наборів їхніх якісних параметрів (Ю. Азовцева, Т. Алісова, В. Байков, Л. Демченко, В. Ярцева). Методики кількісного аналізу парадигматичних та синтагматичних відношень між одиницями різних рівнів системи мови (В. Левицький, В. Перебийніс, G. Altmann, R. Köhler, J. Myhill, G. Silnitsky) стали основою застосування кваліметрії для визначення функціональних і комунікативних закономірностей творення мовленнєвих актів у прагмалінгвістиці.

Принциповими для концептуальної основи дисертаційної роботи є погляди вчених на взаємодію системи і середовища (І. Арнольд, О. Бондарко) та вирішальну роль опозиції “своє / чуже” у формуванні механізмів семіозису (О. Пеньковський, С. Сахно, Ю. Сорокін, І. Марковіна, О. Якимович), передусім такі її параметри: дискретність / недискретність; імена власні / загальні; пізнаваність / непізнаваність; позитивність і нормативність / негативність і аномальність; тривіальність / екзотичність. Ця параметризація відображає аспекти взаємодії людини як біосоціальної системи із середовищем. Досвід мовної особистості (тезаурус) і модель мови / мовлення (текст) прагматично розподілені за двома світами: у “своєму” світі побутує топікалізоване знання, яке потребує мінімуму словесного вираження (немаркована норма), у “чужому” – інформаційно відзначена аномалія. Між тезаурусом і текстом триває обмін квантами інформації; елементи досвіду людини щоразу розширюються, переводячи актуальне знання в неактуальне, переміщуючи кванти інформації оперативної пам’яті в довготривалу і топікалізуючи їх. У такий спосіб “присвоєне” знання інтерпретується як суб’єкт-тема, а рефлексія над неприсвоєним знанням – як предикат-рема.

Іншим виявом загального принципу обміну інформації між системою і середовищем на тлі ускладнення соціальної інфраструктури і зростання досвіду сучасної мовної особистості дослідники вважають тенденцію до значної ролі непрямих мовленнєвих актів в усіх сферах комунікації (Л. Михайлова, І. Шевченко та ін.).

Проведення кваліметричного дослідження ізоморфізму категорій “суб’єкт – предикат” та “прямий – непрямий мовленнєвий акт” є можливим на основі таких параметрів: 1) предикат – актуалізатор суб’єкта. Актуалізація непрямого мовленнєвого акту (далі НМА) щодо прямого (далі ПМА) полягає в підвищенні ілокутивної сили та перлокутивного ефекту; 2) предикат надає актуалізовану інформацію про суб’єкт, тобто рематизується, що пов’язано з більшим об’ємом цієї інформації. НМА уподібнюється предикату, оскільки є більш експресивним і складнішим за семантичною структурою, ніж ПМА, як його синтаксична транспозиція; 3) евристично саме предикат виступає засобом пізнання, приписуючи суб’єкту ряд нових властивостей-відношень, які виявляються в об’єктивній дійсності. Евристичність НМА простежується комунікативно:

в залученні реципієнта до комунікативної гри і в наданні можливості мовцю маніпулювати свідомістю адресата через вербальну перебудову прототипічної структури ПМА (Дж. Серль); 4) предикат і НМА відрізняються маркованістю, яка полягає в тому, що саме предикат, а не суб'єкт визначає семантику пропозиції висловлення, а маркованість НМА есплікується на риторико-стилістичному рівні як відхилення від норми, з чим пов'язана його більша, ніж у ПМА, інформативність. Як аналог суб'єкта, ПМА в цьому відношенні протистоїть НМА: це виявляється в більшій елементарності його семантичної структури, її нормативності, схильності до імпліцитності (більшість пресупозицій – це прямі мовленнєві акти), в його немаркованості як норми, високій передбачуваності і, відповідно, низькій інформативності.

У зв'язку з цим у термінах розширеного розуміння предикації як акту приписування предмету висловлення певної ознаки правомірною видається побудова таких рядів аналогів:

– суб'єкт ~ тема ~ прямий мовленнєвий акт як кванти “привласненого”, “свого” знання, що стало частиною компетенції мовної особистості і зберігається у довготривалій пам'яті людини;

– предикат ~ рема ~ непрямий мовленнєвий акт як знання, яке ще не стало “привласненим”, а є “відчуженим”, “об'єктивованим”, “абстрагованим” від суб'єкта пізнання. Така актуалізована інформація утримується в оперативній пам'яті людини.

Дослідження семантико-прагматичних характеристик суб'єктно-предикатних відношень у структурі мовленнєвих актів здійснювалося за такою методикою. На *першому етапі* із застосуванням методики лінгвокваліметричного аналізу встановлено типи та характер розподілу інформації між суб'єктом і предикатом мовленнєвого акту з урахуванням його композиційно-синтаксичної будови. *Другий етап* передбачав виявлення кваліметричних закономірностей у тема-рема-тичній перспективі висловлення та встановлення лексичних одиниць, які у процесі перерозподілу інформації тяжіють до імпліцитності у складі теми. *Третій етап* спрямовувався на аналіз динаміки використання різних типів мовленнєвих актів і виявлення найчастотніших типів НМА в англійській та українській мовах протягом XIX–XX століть. Методика контекстуально-пресупозиційного аналізу дала змогу вивести пресупоновані прямі мовленнєві акти з імплікатури непрямих висловлень, методика компонентного та трансформаційного аналізу – визначити семантику предикатного центру експліцитних перформативних формул НМА. На *наступному етапі* шляхом польового моделювання прагматичних явищ з'ясовано характер зміни довжини висловлень у межах функціонально-семантичного поля інтенціональності; виявлено залежність між довжиною непрямого висловлення та кількістю пресупонованих ним прямих мовленнєвих актів на основі типології ілокуції синкретичних непрямих мовленнєвих актів у зіставляваних мовах.

У другому розділі “Семантична параметризація суб’єктно-предикатної структури мовленнєвих актів англійської та української мов” визначено типи кількісного розподілу інформації між суб’єктом і предикатом мовленнєвого акту, а також роль композиційно-синтаксичної будови мовленнєвого акту в кількісному розподілі інформації між членами предикативної пари; проаналізовано характер співвідношення формально-синтаксичної і комунікативної перспектив висловлення, встановлено лексико-семантичні групи тематизації та кількісний розподіл інформації між темою і ремою.

Для встановлення характеру кількісного розподілу інформації між складом суб’єкта **S** і складом предиката **P** простого розповідного двоскладного речення використано узагальнені структурно-кількісні формули S_1-P_1 ; S_1-P_n ; S_n-P_1 ; S_n-P_n , в яких індекси “1” та “n” позначають “однослівність” та “багатослівність” складів (В. Ронгінський). Підстановка конкретних цифрових символів замість перемінної “n” показує кількість словоформ у складі в окремому випадку або їх усереднену кількість. Окремі формули S_1-P_h , S_n-P_h , S_h-P_h , S_h-P_n , S_h-P_1 введено для моделей з однорідними суб’єктами та предикатами; P_1 , P_n , P_h – для моделей з еліпсисом суб’єкта; S_1 , S_n , S_h – для моделей з еліпсисом предиката, де індекс “h” – це показник однорідних членів.

Зіставлення частотності типів кількісного розподілу інформації між складами **S** і **P** виявило спільну для обох мов тенденцію до переваги моделей, які характеризуються нерівномірністю розподілу інформації на користь предиката (S_1-P_n та $S_n < P_n$), як: *I presently recognized it as that of Usher* (Anthology of American Literature) – $S_1 P_7$; *No two men could be more unlike than Gregory and Brad* (A. Broadrick) – $S_3 P_8$; *Я ледве затаїв своє зворушення* (О. Кобилянська) – $S_1 P_4$; *І крик той лютий був лиш передмовою до печалі* (Б. Нечерда) – $S_3 P_5$. Загальне співвідношення обсягу інформації між складами **S** : **P** виявляє відмінні тенденції у зіставляваних мовах впродовж XIX–XX ст.: в англійській мові середній обсяг предикату зростає від 4,13 до 4,61, в українській – зменшується від 3,69 до 3,55 словоформ.

Між обсягом інформації складів **S** і **P** в англійській та українській мовах існує компенсаторна залежність: зі збільшенням кількості інформації в суб’єкті на одну одиницю середній об’єм предикатів зменшується, і навпаки. Врівноваження середніх об’ємів суб’єкта і предиката ($S_{\text{сер}} : P_{\text{сер}} = 1$) варіюється залежно від функціонального стилю та жанру тексту і в обох мовах відбувається при суб’єктах об’ємом у п’ять – сім словоформ.

Кількісно-інформаційний аспект висловлення є важливим фактором вибору композиційних моделей суб’єктно-предикатної структури. Аналіз композиційної будови простого речення показав, що в обох мовах перевага надається прямому порядку слів, коли ключове слово складу суб’єкта передує ключовому слову складу предиката – тип композиції **SP** (англ.: 73,59% у XIX ст. та 79,40% у XX ст. і укр.: 48,99% у XIX ст. та 58,08% у XX ст. від загальної кількості проаналізованих прикладів).

У композиційному типі SP реалізуються однослівні склади суб'єкта та предиката, де останні характеризуються повною семантикою дії, а речення є подібними до сценічних ремарок у драматичних творах, як: *Bred laughed* (A. Broadrick); *Молоді дякують* (М. Вовчок).

Зростання об'єму того чи іншого складу зумовлює: а) його постпозицію, наприклад (виділене – P): *The young man expected to be complimented on his knowledge* (R. Ludlum); *Студент махнув рукою і розцібнув кітель* (М. Коцюбинський), б) його розщеплення: композиційний варіант SPS з більшою інформаційною насиченістю суб'єкта в англійській мові представляє структури з формальними компонентами, які репрезентують склад суб'єкта або дистанціювання поширювачів суб'єкта (виділене – S): *It is scarcely possible to avoid comparing the eye with a telescope* (Ch. Darwin) – S₁-P₃-S₈; *No case is on record of a variable organism ceasing to vary under cultivation* (Ch. Darwin) – S₂-P₃-S₉; а в українській мові це випадки розщеплення складених підметів або дистанціювання поширювачів суб'єкта, які передають його суб'єктивну оцінку автором висловлення: *То ми вже радилися з Михайлом Михайловичем* (І. Карпенко-Карий) – S₁-P₂-S₃; *Він же посередині – Ілля Муромець!* (У чеканні театру. Антологія молоді драматургії) – S₁-P₂-S₂.

У функціональному плані англійська та українська мови виявляють загальну тенденцію до збігу формально-синтаксичного (суб'єктно-предикатного) й актуального (тема-рематичного) членування речення (англ.: 90,66% у XIX ст. та 94,15% у XX ст. і укр.: 85% у XIX ст. та 78,50% у XX ст.). Кількісне співвідношення тематизованих одиниць різних ЛСГ також свідчить про спільну для обох мов характеристику системи тема-рематичних відношень у структурі мовленнєвих актів: квантами інформації, які у процесі розширення досвіду людини топікалізуються, а через топікалізацію в ядрі теми тяжіють до імпліцитності, є одиниці п'яти підгруп ЛСГ **Людина** (англ.: 62,69% у XIX ст. та 70,55% у XX ст. і укр.: 74,36% у XIX ст. та 75,25% у XX ст.):

1) **окремий індивід**: *Here she listened, as if doubting the propriety of venturing farther* (Anthology of American Literature); *Максим частенько озирався позад себе* (І. Франко);

2) **соціальні групи і структури**: *The police may alter the programme at any moment* (The Daily Graphic, № 702); *Рада Державна розпочала 8-го л. січня на ново свої наради* (Буковина, 1892, Ч. 1);

3) **частини тіла**: *But his arm was arrested while in the act of throwing forward the muzzle of the piece, by the eager and trembling hands of his companion* (Anthology of American Literature); *Усіх серця билися живіше ожданнєм незвісних небезпек, бою і побіди* (І. Франко);

4) **діяльність**: *Funding for the Muskie and FSA Graduate Fellowship Programs is provided by the United States Information Agency (USIA)* (The 1998 Edmund S. Muskie and Freedom Support Act Graduate Fellowship Programs); *Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості покладаються на Збройні Сили України* (Конституція України);

5) емоційно-психологічний стан: *All high excitements are necessarily transient* (Anthology of American Literature); *У великої часті бояр відійшла охота до ловів* (І. Франко).

Результати кваліметричного аналізу функціональної перспективи висловлення доводять, що в досліджуваних мовах рема як маркований носій нової інформації у висловленні характеризується більшим об'ємом, ніж контекстуально зумовлена, немаркована, нормативна і схильна до імпліцитності тема. Співвідношення середніх розмірів теми і реми (англ.: 1: 2,49 у XIX ст. та 1: 3,10 у XX ст. і укр.: 1: 2,84 у XIX ст. та 1: 2,17 у XX ст.) виявляє відмінні тенденції розподілу інформації між ними в зіставляваних мовах впродовж XIX–XX ст.

У третьому розділі “**Прагматична інтерпретація кваліметрії суб'єктно-предикатної структури мовленнєвих актів в англійській та українській мовах**” представлено типологію мовленнєвих актів, визначено динаміку використання різних типів мовленнєвих актів в англійській та українській мовах протягом XIX–XX століть, проаналізовано семантику предикатного центру експліцитних перформативних формул непрямих директивів та експресивів, встановлено залежність між довжиною висловлення та типом мовленнєвого акту, яке це висловлення реалізує.

Встановлення корелятивного балансу між ПМА та НМА як одного з виявів загального принципу обміну інформацією між системою і середовищем в обох досліджуваних мовах передбачало аналіз транспозиції прагматичних типів висловлень, яка полягає у заміні однієї мовленнєво-комунікативної мети іншою у межах акту спілкування і є механізмом породження НМА.

Типологія НМА представлена у таблиці 1, де знаком + позначені можливі типи транспозиції ПМА у НМА, за винятком утворення синкретичних типів НМА з більше, ніж однією непрямою ілокутивною силою.

Таблиця 1

Типи транспозиції ПМА у НМА

Пряма ілокуція \ Непряма ілокуція	Директив	Квеситив	Констатив	Комісив	Експресив
	Директив	ПМА	–	–	–
Квеситив	+	ПМА	+	+	+
Констатив	+	+	ПМА	+	+
Комісив	–	–	–	ПМА	–
Експресив	–	–	–	–	ПМА

Результати аналізу динаміки ПМА і НМА протягом XIX–XX ст. свідчать, що транспозиція прагматичних типів висловлень збільшується в англійській мові на 4,40%, в українській – на 2,78%. В імплікатурі непрямих висловлень обох мов найвищу частотність зберігають ілокутивні сили директива (англ.: 69,51% у XIX ст. та 61,44% у XX ст. і укр.: 61,67% у XIX ст. та 60,28% у XX ст.).

Спільною для обох мов є також висока частотність непрямих експресивів (англ.: 20,93% у XIX ст. та 16,44% у XX ст. і укр.: 24,17% у XIX ст. та 26,13% у XX ст.) та синкретичних поліілокутивних мовленнєвих актів (англ.: 6,46% у XIX ст. та 16,44% у XX ст. і укр.: 7,5% у XIX ст. та 10,1% у XX ст.).

В імплікатурі непрямих директивів обох мов у XX ст. типовими стають часткові спонукальні значення **інструкції** (англ.: 47,75%, укр.: 21,39%) та **вимоги** (англ.: 14%, укр.: 16,76%):

а) *For example, Maria should be written as such and not translated to Mary* (FY 1998 Freedom Support Act Fellowships in Contemporary Issues). Використовуючи для експлікації непрямой директивної ілокутивної сили висловлення експліцитну перформативну формулу (далі ЕПФ), предикатним центром якої виступає перформативне дієслово (ПД), конкретизуємо функцію НМА: *“I instruct you to write Maria as such and not to translate it to Mary”*;

б) *Відкази пишуться від особи заповітника і підписуються ним* (Часопись правнича, Рочник IX), ЕПФ: *“Я інструктую вас щодо того, що відкази пишуться від особи заповітника і підписуються ним”*;

в) *Julie. That’s all very well! But Jean – you must give me courage!* (Masterpieces of the Drama), ЕПФ: *“I demand that you give me courage”*;

г) *Павло Петрович. Навіщо тобі королева? Була вже одна, і що з того?*

Серьозга (змінюється на обличчі, хапає пляшку, наливає). *Вип’ємо!*

Павло Петрович. Ну, що ти погнав? Встигнеш нализатися. Ти не відповів на моє питання (У чеканні театру. Антологія молодого драматургії), ЕПФ: *“Я вимагаю, щоб ти відповів на моє питання”*.

Аналіз частотності семантичних типів предикатів ЕПФ непрямих експресивів засвідчив спільну для досліджуваних мов тенденцію відходу в імплікатуру тих квантів інформації, в яких фіксується **негативна оцінка** дій співрозмовника (здивування, докір, обурення):

а) *Jean. Don’t step down, Miss Julie, take my advice. No one’ll believe you stepped down voluntarily. People will always say you fell.*

Julie. I have a higher opinion of people than you (Masterpieces of the Drama); ЕПФ: *“I reproach you with having a low opinion of people”*;

б) *Михайло. Не ждав я, щоб ти мене за бидло вважав!*

Павло. Не за бидло... а тільки я добре знаю ваші ледачі нерви: отак вразить яке-небудь свіже личико – ви зараз і ну упадати, залицяйтесь – така вже ваша вдача... Панича ж порива поезія, примха, а дівча молоде, дивись, - і підбите навіки.

Михайло. Тільки подлячі ледаща здатні на те! Павло, не зневажай мене; я б себе сам зненавидів, коли б таку думку мав! (М. Старицький); ЕПФ: *“Я обурююсь через те, що ти вважаєш мене підлим ледацем”*.

Кількість таких непрямих експресивів протягом XIX–XX століть зростає у спілкуванні носіїв обох мов (в англ.: на 9,4% та в укр.: на 20,13%).

Синхронно-діахронне зіставлення середньої довжини лінійно послідовних висловлень, які реалізують ПМА та НМА, показало, що параметр довжини речення виявляється достатньо симптоматичним для прогнозування спільних для обох мов прагматичних властивостей висловлення: у лінійній (синтагматичній) послідовності середня довжина висловлень-ПМА перевищує середню довжину висловлень-НМА, певна частина прагматичної інформації в яких задається в імплікатурі у формі пресупозицій, а їхнє співвідношення становить в англійській мові 1: 0,87 у ХІХ ст. та 1: 0,84 у ХХ ст. і в українській – 1: 0,85 у ХІХ ст. та 1: 0,65 у ХХ ст. У парадигматиці іконічні властивості синтаксичних одиниць виявлено при зіставленні середньої довжини несинкретичних висловлень-НМА з відповідним показником пресупонованих ними висловлень-ПМА (англ.: 1: 0,89 у ХІХ ст. та 1: 0,95 у ХХ ст. і укр.: 1: 0,94 в обох століттях).

Довжина речення є опосередкованим показником прагматичного типу НМА. У системі НМА сучасних англійської та української мов найбільшу довжину мають висловлення, які реалізують НМА-директиви (англ.: 14,18 та укр.: 8,58 словоформ) та полілокутивні НМА (англ.: 12,07 та укр.: 6,97 словоформ). Аналіз частотності НМА у вибірках розповідних речень довжиною від 1 до 30 і більше словоформ дав змогу визначити типові для обох мов інтервали довжини висловлень-НМА у межах розповідних речень довжиною від 3–4 до 9 словоформ.

Цілісне представлення характеру зміни довжини висловлень у системі “ПМА – НМА” досліджуваних мов було отримано за допомогою методу польового структурування: функціонально-семантичне поле інтенціональності (Т. Шелінгер) об’єднує комунікативні одиниці зі спільною для них ознакою наявності комунікативної інтенції у мікрополя спонукання та констатації. Ядерно-периферійна структура кожного мікрополя будується з урахуванням варіювання реалізації певної комунікативної інтенції залежно від ситуації спілкування (комунікативного контексту).

Ядро мікрополів констатації і спонукання складають ПМА (у тому числі й задані в імплікатурі непрямих висловлень), які характеризуються морфолого-синтаксичними засобами вираження відповідної комунікативної семи. До ядра мікрополя спонукання належать синтаксичні конструкції з дієсловом у формі наказового способу, а також з допоміжним дієсловом *let* в англійській мові та *давай(те)* і часткою *(не)хай* – в українській. В ядрі мікрополя констатації знаходяться висловлення, які передають інформацію про навколишню дійсність об’єктивно, відповідають репрезентативам (у класифікації Дж. Серля) і дозволяють перевірку на істинність / хибність. Ці висловлення можна співвіднести з традиційним комунікативним типом розповідних речень.

На периферії мікрополів констатації і спонукання розташовані непрямі висловлення, які в зоні перетину набувають полілокутивності – синкретичного поєднання декількох ілокутивних сил.

Структурна схема загального функціонально-семантичного поля інтенціональності з мікрополями констатації і спонукання представлена на рис. 1.

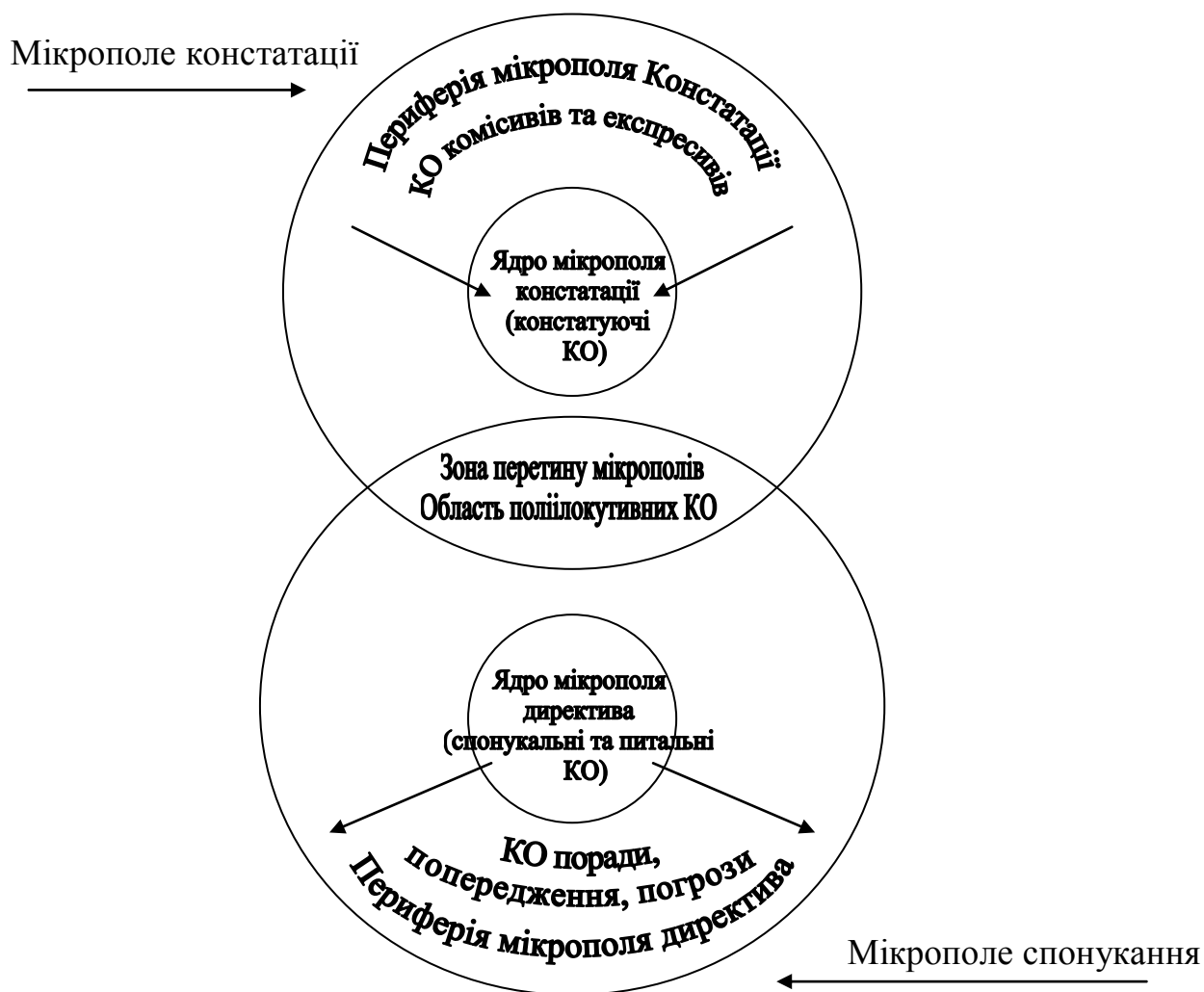

Рис. 1. Структурна схема загального функціонально-семантичного поля інтенціональності

Примітка: КО – комунікативні одиниці; → напрям зростання довжини одиниць.

Виведення пресупонованих висловлень-ПМА з НМА-директивів свідчить про зменшення довжини (далі L) у напрямі від периферійного непрямого директива до ядерного прямого:

а) *JESSIE (Inerrupting) Your hands aren't washed* (D. Hall); $L=4 \rightarrow$ пресупонований ПМА: “*Wash your hands*”; $L=3$, де L – довжина виділеного висловлення;

б) *К л о д (розгублено). Лео, чому ти не хочеш говорити зі мною? Не зважаючи на стільки років... До речі, де ми знаходимося? Що це за будинок? Я так несподівано потрапив сюди, аж дивно. Тут живе мій компаньйон. Приїхав у це місто на кілька днів. Зупинився в готелі поруч. Ми можемо там разом пообідати* (У чеканні театру. Антологія молоді драматургії); $L=5 \rightarrow$ пресупонований ПМА: “*Давай там разом пообідаємо*”; $L=4$.

Виведення ПМА, пресупонованих комісивами та експресивами за допомогою ЕПФ показує зростання довжини висловлення у напрямі до ядра мікрополя констатації:

1) виведення ПМА з НМА-комісивів:

а) *MAMA Well! Now we're getting somewhere. They're none of them ever setting foot in this house again* (D. Hall); L=11 → пресупонований ПМА: **“I promise not to let any of them ever set foot in this house again”**; L=15;

б) *Д а н и л о* (подумав). *Ну, добре – поручусь. Тільки ви, дядьку, нікому не кажіть, щоб батько не довідались.*

Ф е д і р. Хіба я не знаю! (І. Карпенко-Карий); L=4 → пресупонований ПМА: **“Я обіцяю нікому не казати про це”**; L=7;

2) виведення ПМА з НМА-експресивів:

а) *Julie. You look like a real gentleman in that coat! Charmant!*

Jean. Oh, you're flattering me! (Masterpieces of the Drama); L=4 → пресупонований ПМА: **“I thank you for the compliment”**; L=6;

б) *Р і х а р д* (роздумуючи над попереднім). *Але ж ти могла його зупинити* (У чеканні театру. Антологія молоді драматургії); L=6 → пресупонований ПМА: **“Я дорікаю тобі за те, що ти не зупинила його”**; L=10.

У синкретичних полілокутивних одиницях зони перетину мікрополів виявлено комбінації різних ілокутивних сил (далі ІС), які поєднуються причинно-наслідковим (1) або умовним (2) зв'язком, або навіть поєднанням цих обох типів зв'язку (3), і репрезентація такої складеної ілокуції за допомогою одного єдиного ПД не можлива, наприклад:

1) ІС експресива + ІС директива:

а) *Jean. Don't drink so fast. It'll go to your head.*

Julie. What does it matter?

Jean. What does it matter? It's vulgar to get drunk! (Masterpieces of the Drama), ЕПФ виділеного висловлення: **“I resent your drinking so fast + I ask you not to drink so fast”**;

б) *Ж і н к а з м і т л о ю . Який сором! Який жах! Куди ви збиваєте поніл? Тут ніщо не повинно нагадувати про цей світ! Який сором! Який жах! Про х о ж и й* (роздратовано). *Ваша мітла і лайка більше нагадують про цей світ* (У чеканні театру. Антологія молоді драматургії), ЕПФ: **“Я дорікаю вам за те, що ви метете і лаетесь + Я вимагаю, щоб ви припинили мести і лаятись”**;

2) ІС директива + ІС комісива:

а) *In cases of Civil appointments the Secretary of State will himself take the Queen's pleasure before communicating with the gentlemen to be appointed* (H. Hanham), ЕПФ: **“I (the Queen) order you (the Secretary of State) to consult me before communicating with the gentlemen to be appointed + I promise to grant an audience to you and to counsel you about the gentlemen to be appointed”**;

б) *П и л и п . Написано, щоб з кожного наділу по скількись там ховрахів ловили та приставляли до волості...*

Д е н и с . От чорт не видав! Ач, які митці! Чорта з два я їх ловитиму за спасибі! (М. Кропивницький), ЕПФ виділеного висловлення: **“Я вимагаю, щоб мені заплатили за лови + Я обіцяю не ловити ховрахів без плати”**;

3) ІС експресива + ІС директива + ІС комісива:

а) *Lady Windermere. That woman is not coming here to-night!*

Lord Windermere. Mrs. Erlynne is coming here, and if you in any way annoy or wound her, you will bring shame and sorrow on us both. Remember that! Ah, Margaret! Only trust me! A wife should trust her husband (О. Wilde), ЕПФ виділеного висловлення-погрози: “*I resent your inviting that woman to our party + I demand that you shouldn't receive her in our house + I promise to prevent this scandal*”;

б) *С о л о м і я. Знущаєшся? Мені потрібен учбовий план. Я з райвно, перевіряю стан учбового процесу.*

Г о р д і й. От комедія, а я переплутав. Уявляєш, приходять тиждень тому якийсь телепень і каже: як не намалюєте...планів – закриють нас. Уявляєш?

С о л о м і я (різко перериває). Ми теж можемо вас закрити (У чеканні театру. Антологія молоді драматургії), ЕПФ виділеного висловлення-погрози: “*Я обурена несерйозністю твоєї поведінки + Я вимагаю припинити прирікання + Я обіцяю закрити твій заклад у разі невиконання моїх вимог*”.

Зі зростанням кількості пресупонованих ПМА довжина проаналізованих полілокутивних висловлень в обох мовах у ХХ ст. зменшується, але з різним ступенем інтенсивності (в англ.: на 7,48 словоформи і в укр.: на 0,11 словоформи). При цьому обидві мови виявляють схожі риси у характері зміни довжини речень у функціонально-семантичному полі інтенціональності: у мікрополі спонукання довжина висловлення зростає в напрямку від ядра до периферії і наближається до довжини прямих констативів, у той час, як у мікрополі констатації довжина висловлення зростає в протилежному напрямку – від периферії до ядра.

Загальні результати дослідження дозволили зробити такі **висновки**:

Теоретико-методологічна концепція дисертаційного дослідження базується на таких положеннях: 1) зв'язок якості й кількості в мовній системі та її мовленнєвій реалізації прогнозує як внутрішньосистемні, так і зовнішньосистемні (типологічні) параметри, а також інформаційну “ємність” різних вузлів мовної системи, моделюючи змістові (якісні) сторони тексту через його кількісні параметри; 2) досвід мовної особистості (тезаурус) і модель мови / мовлення прагматично розподілені за двома світами: у “своєму” світі побутує топікалізоване знання, яке потребує мінімуму словесного вираження (немаркована норма), у “чужому” – інформаційно відзначена аномалія; між тезаурусом і текстом іде постійний обмін квантами інформації, розширюючи елементи досвіду людини, переводячи актуальне знання в неактуальне, переміщуючи кванти інформації оперативної пам'яті в довготривалу і топікалізуючи їх; 3) одним із виявів загального принципу обміну інформації між системою і середовищем є ізоморфізм двох рядів аналогів: а) суб'єкт ~ тема ~ прямий мовленнєвий акт (кванти “свого” знання, частина компетенції мовної особистості, яка зберігається у довготривалій пам'яті людини); б) предикат ~ рема ~ непрямий мовленнєвий акт (знання, абстраговане від суб'єкту пізнання, актуалізована інформація, яка утримується в оперативній пам'яті людини).

Запропонована методика дослідження семантико-прагматичних характеристик суб'єктно-предикатних відношень у структурі мовленнєвих актів виявилася ефективною у визначенні кількісно-якісних параметрів ізоморфізму співвідношень “суб'єкт – предикат”, “тема – рема” і “прямий мовленнєвий акт – непрямий мовленнєвий акт” в англійській та українській мовах.

Семантична параметризація суб'єктно-предикатної структури мовленнєвих актів англійської та української мов у різних функціональних стилях XIX–XX століть дала змогу встановити, що між обсягом інформації складів суб'єкта і предиката простого двоскладного речення досліджуваних мов існує компенсаторна залежність – збільшення кількості інформації в складі суб'єкта закономірно спричиняє зменшення кількості інформації в складі предиката і навпаки. Типовим для англійської та української мов є прямий порядок слів, коли ключове слово меншого за синтаксичним об'ємом складу суб'єкта передує ключовому слову більш розгорнутого складу предиката. Збільшення кількості інформації у суб'єкті призводить до порушення проективності (монолітності) його складу або до інверсії складів і є показником рематичності суб'єкта.

У функціональному плані в англійській та українській мовах перевага надається випадкам збігу формально-синтаксичного і актуального членування речення (англ.: 90,66% у XIX ст. та 94,15% у XX ст. і укр.: 85% у XIX ст. та 78,50% у XX ст.). Ядро суб'єкта-теми, який тяжіє до імпліцитності, становлять одиниці п'яти підгруп ЛСГ “Людина”: 1) окремий індивід; 2) соціальні групи і структури; 3) частини тіла; 4) діяльність; 5) емоційно-психологічний стан. Для обох мов характерним є більший обсяг інформації у ремі висловлення: співвідношення середніх розмірів теми і реми становить в англійській мові 1: 2,49 у XIX ст. та 1: 3,10 у XX ст. і в українській – 1: 2,84 у XIX ст. та 1: 2,17 у XX ст.

Формою накопичення інформації у предикативній сфері є також засвідчене протягом останніх двох століть зростання частотності використання непрямих мовленнєвих актів в усіх сферах спілкування носіїв англійської та української мов. В імплікатурі непрямих висловлень обох мов типовими є ілокутивні сили директива (спонукальні значення інструкції і вимоги) та експресива (негативна оцінка дій співрозмовника: здивування, докір, обурення).

Параметр довжини речення є симптоматичним для прогнозування прагматичних властивостей висловлення: у лінійній (синтагматичній) послідовності середня довжина висловлень, які реалізують прямі мовленнєві акти, перевищує середню довжину непрямих висловлень, частина прагматичної інформації в яких задається в імплікатурі у формі пресупозицій. У парадигматиці іконічні властивості синтаксичних одиниць виявлено при зіставленні середньої довжини непрямих висловлень з відповідним показником пресупонованих ними висловлень – прямих мовленнєвих актів: менш передбачувана і когнітивно складніша інформація непрямих мовленнєвих актів реалізується у висловленнях більшої довжини, ніж елементарна за своєю структурою інформація пресупонованих прямих мовленнєвих актів.

У межах функціонально-семантичного поля інтенціональності англійська та українська мови мають однаковий характер зміни довжини висловлень у напрямку від ядра до периферії: у мікрополі спонукання довжина висловлень зростає і наближається до довжини прямих констативів, у мікрополі констатації – зменшується. Типові для обох мов інтервали довжини висловлень-НМА знаходяться в межах розповідних речень довжиною від 3–4 до 9 словоформ. При цьому довжина непрямого висловлення і кількість пресупонованих ним прямих мовленнєвих актів пов'язані відношеннями обернено-пропорціональної залежності: чим меншою є довжина непрямого висловлення, тим більше пресупонованих актів міститься в його імплікатурі.

На фоні загальної переваги обсягу інформації у сфері предиката, реми та непрямого мовленнєвого акту англійська та українська мови протягом ХІХ–ХХ століть виявляють відмінні тенденції обміну інформацією між системою і середовищем: зростання середніх розмірів предиката (на 0,48 словоформи) і реми (на 0,61 словоформи) в англійській мові та їхнє зменшення в українській (на 0,14 та 0,67 словоформи відповідно), більш інтенсивне зростання частотності НМА в англійській мові, порівняно з українською (англ.: на 4,40%, укр.: на 2,78%).

Подальші кваліметричні дослідження на матеріалі інших мов номінативної будови сприятимуть виявленню нових зв'язків і залежностей, що відкриває для прагмасемантики нові перспективи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Жихарева Н. А. Суб'єктно-предикатні відносини в інформаційно-знаковому аспекті (на матеріалі художньої прози ХІХ–ХХ століть англійської та української мов) / Н. А. Жихарева // Восточноукраинский лингвистический сборник : сб. науч. трудов / [редкол. : Е. С. Отин (отв. ред.) и др.]. – Донецк : Донеччина, 2001. – Вып. 7. – С. 441–452.
2. Жихарева Н. А. Актуальне членування речення в ракурсі взаємодії “система – середовище” / Н. А. Жихарева // Филологические исследования : сб. науч. работ / Дон. нац. ун-т. – Донецк : ООО “Юго-Восток Лтд.”, 2002. – Вып. 5. – С. 50–63.
3. Жихарева Н. А. Динаміка використання непрямих висловлень різних прагматичних типів (на матеріалі англійської та української мов ХІХ–ХХ століть) / Н. А. Жихарева // Вісник Черкаського державного університету. Серія “Філологічні науки”. – Черкаси, 2003. – Вып. 44. – С. 147–153.
4. Жихарева Н. А. Про деякі прагматичні особливості функціональних стилів (на матеріалі англійської та української мов ХІХ–ХХ століть) / Н. А. Жихарева // Східнослов'янська філологія : зб. наук. праць. – Горлівка : Вид-во ГДПШМ, 2003. – Вып. 3. – С. 51–60.
5. Жихарева Н. А. Про деякі проблеми експлікації непрямой ілокуції мовленнєвого акту (на матеріалі англійської та української мов ХІХ–ХХ століть) / Н. А. Жихарева // Вісник Запорізького державного університету. Серія “Філологічні науки”. – Запоріжжя : Запорізький держ. ун-т, 2003. – № 2. – С. 64–73.

6. Жихарева Н. А. Іконічні властивості синтаксичних одиниць в історико-прагматичному ракурсі / Н. А. Жихарева // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія “Філологія”. – Харків, 2004. – № 632. – С. 108–112.

7. Жихарева Н. А. До питання про аналіз функціональної перспективи речення (на матеріалі англійської та української мов XIX–XX століть) / Н. А. Жихарева // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди / [за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко]. – Харків, 2005. – Вип. 17. – С. 6–11.

8. Жихарева Н. А. До проблеми кількісно-якісного аналізу непрямих висловлень (на матеріалі англійської та української мов XIX–XX століть) / Н. А. Жихарева // Проблеми зіставної семантики: зб. наук. статей / [відп. ред. М. П. Кочерган]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2005. – Вип. 7. – С. 87–92 .

9. Жихарева Н. А. Непрямий мовленнєвий акт як аналог предиката / Н. А. Жихарева // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2005. – Вип. 10. – С. 116–119.

10. Жихарева Н. А. Лексико-семантична класифікація предикатів у позиції теми висловлення / Н. А. Жихарева // Вісник Черкаського університету. Серія “Філологічні науки”. – Черкаси, 2007. – Вип. 102. – С. 21–27.

11. Жихарева Н. А. Типологія непрямих мовленнєвих актів / Н. А. Жихарева // Східнослов'янська філологія : зб. наук. праць. – Горлівка : Вид-во ГДПШМ, 2009. – Вип. 16. Мовознавство. – С. 174–183.

12. Жихарева Н. А. Контекстуальна обумовленість непрямих мовленнєвих актів у діалозі-конфлікті / Н. А. Жихарева // Східнослов'янська філологія : зб. наук. праць / Горлів. держ. пед. ін.-т інозем. мов : Дон. нац. ун-т / [редкол. : С. О. Кочетова та ін.]. – Горлівка : Вид-во ГДПШМ, 2011. – Вип. 20. Мовознавство. – С. 157–166.

АНОТАЦІЇ

Жихарева Н. А. Семантико-прагматична інтерпретація суб'єктно-предикатних відношень у структурі мовленнєвих актів (на матеріалі англійської та української мов). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.15 – загальне мовознавство. – Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов, Горлівка, 2011.

У дисертаційному дослідженні запропоновано новий підхід до вивчення структурно-семантичних і прагматичних властивостей суб'єктно-предикатних відношень у структурі прямих і непрямих мовленнєвих актів в англійській та українській мовах впродовж XIX–XX століть; розроблено методику дослідження ізоморфізму категорій “суб'єкт – предикат”, “тема – рема” та “прямий – непрямий мовленнєвий акт” як семантико-прагматичних універсалій мов номінативної

будови, охарактеризовано семантичну параметризацію суб'єктно-предикатної структури мовленнєвих актів англійської та української мов у різних функціональних стилях XIX і XX століть; проаналізовано кваліметрію тема-рематичних відношень у структурі зіставлюваних мовленнєвих актів; здійснено прагматичну інтерпретацію кваліметрії суб'єктно-предикатної структури мовленнєвих актів в англійській та українській мовах; виявлено загальні тенденції до встановлення суб'єктно-предикатних відношень у структурі мовленнєвих актів досліджуваних мов.

Ключові слова: суб'єкт, предикат, тема, рема, прямий / непрямий мовленнєвий акт, кваліметрія, семантико-прагматичні універсалії.

Жихарева Н. А. Семантико-прагматическая интерпретация субъектно-предикатных отношений в структуре речевых актов (на материале английского и украинского языков). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.15 – общее языкознание. – Горловский государственный педагогический институт иностранных языков, Горловка, 2011.

В диссертационном исследовании предложен новый подход к изучению субъектно-предикатных отношений в структуре речевых актов в английском и украинском языках в XIX–XX веках, разработана методика исследования изоморфизма категорий “субъект – предикат”, “тема – рема” и “прямой – косвенный речевой акт” как семантико-прагматических универсалий языков номинативного строя.

Семантическая параметризация субъектно-предикатной структуры речевых актов позволила установить наличие компенсаторной зависимости между объемом информации в составе субъекта и предиката простого двусоставного повествовательного предложения английского и украинского языков. Типичным для сопоставляемых языков является прямой порядок слов, когда ключевое слово меньшего по синтаксическому объему состава субъекта предшествует ключевому слову предиката.

Анализ кваліметрії тема-рематических отношений в структуре сопоставляемых речевых актов показал, что в функциональном плане в английском и украинском языках преобладает совпадение формально-синтаксического и актуального членения предложения. Ядром склонного к имплицитности субъекта-темы выступают единицы пяти групп ЛСГ “Человек”: 1) индивид; 2) социальные группы и структуры; 3) части тела; 4) деятельность; 5) эмоционально-психологическое состояние.

Прагматическая интерпретация кваліметрії субъектно-предикатной структуры речевых актов английского и украинского языков выявила рост частотности употребления косвенных речевых актов во всех сферах коммуникации носителей исследуемых языков. Характерными для имплицитности косвенных высказываний в английском и украинском языках являются директивная и экспрессивная иллокутивные силы.

Параметр длины предложения в исследуемых языках проявляет достаточную симптоматичность для прогнозирования прагматических свойств высказывания: в линейной (синтагматической) последовательности средняя длина прямых речевых актов превосходит среднюю длину косвенных высказываний, определенная часть прагматической информации в которых задается в имплицатуре в виде пресуппозиций.

В пределах функционально-семантического поля интенциональности исследуемых языков установлен одинаковый характер изменения длины высказывания: по направлению от ядра к периферии в микрополе побуждения длина высказывания возрастает, в микрополе констатации, напротив, падает. При этом длина косвенного высказывания и количество пресуппонируемых им прямых речевых актов связаны отношениями обратно-пропорциональной зависимости. На фоне общих закономерностей выявлены и разные тенденции обмена информацией между системой и средой в английском и украинском языках в XIX–XX веках. В английском языке наблюдается увеличение средних размеров предиката и ремы, в то время как в украинском эти показатели уменьшаются, а возрастание частотности косвенных речевых актов в англоязычной коммуникации происходит вдвое интенсивнее.

Ключевые слова: субъект, предикат, тема, рема, прямой / косвенный речевой акт, квалиметрия, семантико-прагматические универсалии.

Zhikhareva N. A. Semantic and pragmatic interpretation of subject – predicate relationship in the structure of speech acts (on the material of English and Ukrainian). – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philology in speciality 10.02.15 – General Linguistics. – Horlivka State Pedagogical Institute for Foreign Languages, Horlivka, 2011.

The thesis suggests a new approach to the study of structural, semantic and pragmatic parameters of subject – predicate relations in the structure of direct and indirect speech acts in the English and Ukrainian languages during the XIX–XXth centuries. The paper introduces methods for analyzing the isomorphic relationship between Subject – Predicate, Theme – Rheme and Direct – Indirect Speech Acts regarded as semantic and pragmatic universals for nominative languages. The research identifies semantic parameters of the speech act subject – predicate structure in English and Ukrainian and presents the qualimetric analysis of theme – rheme relations in the structure of the contrasted speech acts. The qualimetry of subject – predicate structure in English and Ukrainian speech acts is interpreted from the pragmatic angle in different functional styles of the XIX–XXth centuries that leads to the overall description of the common trends in arrangement of subject – predicate relations in the structure of speech acts in the English and Ukrainian languages.

Key words: subject, predicate, theme, rheme, direct / indirect speech act, qualimetry, semantic and pragmatic universals.

